

O analogiji in njeni rabi v slovnici *De lingua Latina* Marka Terencija Varona¹

Kozma Ahačič

IZVLEČEK: V članku je podan natančen opis Varonove teorije o analogiji kot posebni vrsti razmerja, in sicer razmerja v pravilnem razmerju z drugim razmerjem (*ratio pro portione*). Načelo rabe (*consuetudo, usus*) je prikazano kot odločujoče načelo Varonove teorije, s tem pa je orisan Varonov jezikovnopolitični nazor.

ABSTRACT: The paper brings a detailed description of Varro's theory on the analogy as a specific type of proportion, i.e. a proportion that is in regular proportion to another proportion (*ratio pro portione*). The principle of usage (*consuetudo, usus*) is shown as the governing principle of Varro's theory and thus his view on language policy is outlined.

0 UVOD

V članku je predstavljen drobec iz obsežne slovnice *De lingua Latina* rimskega slovničarja Marka Terencija Varona (116–27 pr. Kr.), ki je nastala med letoma 47 in 43 pr. Kr. V njem se želi opozoriti predvsem na aktualnost razmišljanj avtorja, katerega delo je najstarejše ohranjeno besedilo, ki opisuje spor med grškimi analogističnimi in anomalističnimi slovničarji, če je ta res obstajal. Povsem mogoče je namreč, da je Varon prvi soočil dve vzporedni jezikoslovni teoriji, ki ju lahko povzamemo takole:

Analogisti so izhajali predvsem iz pravilnih oblik, ki jih lahko dobimo z opazovanjem oblikoslovja v okviru posameznih kategorij. Opažanja analogistov so tako ustvarila predpogoj za odkritje paradigem in pisanje slovnice v današnjem pomenu besede. Hkrati pa so si analogisti prizadevali iskati pravilne oblike v jeziku in so včasih tudi preveč na silo odstranjevali iz jezika nepravilne oblike, ki pa so bile v rabi. Na to stran se je postavil tudi Varon.

Anomalisti so obenem obravnavali predvsem odstopanja v oblikoslovju in

¹ Članek je predelava dveh poglavij diplomske naloge *Opis in utemeljitev jezikovnega reda pri Varonu in Kvintilijanu*, ki je nastala leta 2000 pod mentorstvom dr. Matjaža Babiča.

besedotvorje. In če pogledamo na njihove predpostavke s tega vidika, vidimo, da so bila njihova opazanja mnogokrat tehtna. V besedotvornem pregibanju (= besedotvorju) je namreč mnogo več napačnega. Anomalisti so opozarjali na mesta, kjer je v jeziku prihajalo do odstopanj, na različen razvoj podobnih besed in celo na različne pomene iste besede v različnem okolju (npr. *acies militum* \neq *acies ferri*). Anomalistični pogled na jezik je bil manj strogo slovničarski in bolj filozofski.

Mark Terencij Varon je v osmi, deveti in deseti knjigi svoje slovnice po mojem mnenju zasnoval hierarhično razporeditev posameznih ravni opazovanja jezika, med katerimi stojita na nižjih stopničkih načelo ugotavljanja podobnosti in nepodobnosti ter načelo razmerij v jeziku, na višjih pa načelo analogije, ki je pri Varonu poseben tip razmerja, in sicer razmerje v pravilnem razmerju z drugim razmerjem (*ratio pro portione*), ter načelo rabe, ki je za Varona najvišja raven opazovanja jezikov. Taka vloga rabe je aktualna tudi v današnjih razpravah o odnosu med normiranjem in dejansko rabo jezika.²

1 ANALOGIJA

Analogija kot poseben tip razmerja je, če povzamemo Varonov opis, predstavljena takole (10, 38):³ imamo dve stvari, ki pripadata isti vrsti in sta, čeprav v določenih delih različni, v določenem razmerju (*ratio*). Ob njiju postavimo dve drugi, ki imata isti λόγος, torej isto *ratio* (sta v istem razmerju). Vsaki izmed teh štirih besed rečemo *analogon*, razmerje vseh štirih pa imenujemo analogija.

Varon poleg tega trdi, da lahko govorimo o razmerju v pravilnem razmerju z drugim razmerjem (*pro portione*), torej o analogiji samo tedaj, kadar lahko vzporedimo dve razmerji in sta ti razmerji enaki. Da lahko vzporedimo dve razmerji, pa moramo imeti vsaj štiri stvari, ki jih primerjamo: zato četverna narava.

Tako si na primer (10, 42) tožilnik *amorem* 'ljubezen' in dajalnik *amori* nista podobna, prav tako si nista podobna tožilnik *dolorem* 'bolečina' in dajalnik *dolori*, ker gre za različen spol. So si pa vse štiri besede podobne (*similis*) *pro portione* (po pravilnem razmerju z drugim razmerjem), ker je razmerje *amorem amori* podobno razmerju *dolorem dolori*.

1.1 Križna razmerja (10, 43–44)

Razmerja so lahko tudi »križna« (*rationes implicatae*), tako da eno poteka vodoravno, drugo pa navpično:

1. primer:

Pri številih:	1	2	4	←	↑	→	ratio 1 (λόγος) = x 2
	10	20	40				
	100	200	400				ratio 1 (λόγος) = x 10

² O tem in o uvrstitvi Varonove teorije v splošnejši okvir tedanjega slovničarstva gl. Babič 2000.

³ Vsi navedki iz Varonove knjige *De lingua Latina* vsebujejo navedbo knjige in poglavja.

2. primer:

Pri imenih: *albus albo albi*
 alba albae albae
 album albo albi

ratio 1 = im. : daj. : rod.

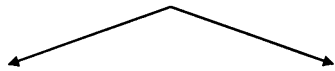
ratio 2 = m. : ž. : s.

Razmerje 1 in razmerje 2 v obeh primerih povzročita različne analogije (sisteme pravih razmerij). 1 je v enakem razmerju do 2 kakor 10 do 20; in 1 je v enakem razmerju do 10 kakor 10 do 100 itd. Prav tako tudi pri imenih: imenovalnik moškega spola *albus* 'bel' je v enakem razmerju do dajalnika moškega spola *albo* kakor imenovalnik ženskega spola *alba* do dajalnika ženskega spola *albae*, *albus* do *alba* pa v enakem razmerju kakor *albo* do *albae*.

1.2 Dve vrsti analogije (10, 45–50)

Glede na naravo členov, ki nastopajo v analogijah, Varon opiše dve vrsti analogije: povezano vrsto (*genus coniunctum*) in nepovezano vrsto (*genus deiunctum*). Ne smemo namreč ravnati enako, kadar primerjamo tri člene (in eden nastopa dvakrat), kakor ravnamo, kadar primerjamo štiri člene. Tako ločevanje je pomembno predvsem zaradi narave glagolskih oblik.

VRSTI ANALOGIJE

povezana vrsta

(en člen primerjanja se pojavi v obeh razmerjih – trojna narava)
 $1 : 2 = 2 : 4$

nepovezana vrsta

(razmerje dveh primerjanih členov ima vzporednico v razmerju drugih dveh primerjanih členov – četverna narava)
 $1 : 2 = 10 : 20$

1.2.1 Povezana vrsta analogije (10, 46–48)

Varon uvrsti v to vrsto glagole glede na tri čase, ki imajo trojno naravo (i. e. razmerje dveh primerjanih členov ima vzporednico v razmerju, katerega en člen je enak členu iz prvega razmerja).⁴ Razmerje med preteklikom *legebam* 'bral sem' in

⁴ Da bi si trojno naravo lažje predstavljali, navede Varon dva primera (10, 46): Prvi primer: kljub temu da imajo citre le sedem strun, pravijo, da imajo dve vrsti po štiri strune (*duo tetrachorda*). Kajti tako kot stoji zven prve strune v določenem razmerju z zvenom četrte strune, tako stoji zven četrte strune v enakem razmerju z zvenom sedme strune. Srednja struna je enkrat najvišja, enkrat pa najnižja. Drugi primer: Kadar zdravniki opazujejo bolnika sedem dni, sklepajo glede na razmerje med prvim in četrtem dnevom bolezn na to, kakšno bo razmerje med četrtem in sedmim dnevom bolezn.

sedanjikom *lego* 'berem' je enako kakor razmerje med sedanjikom *lego* 'berem' in prihodnjikom *legam* 'bral bom'.⁵

Glagolske oblike so lahko namreč nedovršne ali dovršne. In kadar želimo glagolske oblike primerjati med seboj, jih moramo primerjati kot povezano vrsto, primerjane oblike pa morajo imeti isti vid (dovršni ali nedovršni).⁶ Če vzamemo torej oblike glagola *lego*, lahko na primer primerjamo: nedovršni preteklik *legebam* : sedanjik *lego* = sedanjik *lego* : prihodnjik *legam*; nedovršni preteklik v trpniku *legebar* : sedanjik v trpniku *legor* = sedanjik v trpniku *legor* : prihodnjik v trpniku *legar*. Če primerjamo oblike, ki so raznovrstne, na primer *lego* in *legar*, po krivici zanikamo analogijo.

1.2.2 Nepovezana vrsta analogije (10, 47; 49–50)

Varon sem uvrsti sklone občnih imen (*casus vocabulorum*), ki imajo čtetverno naravo (tj. razmerje dveh primerjanih členov ima vzporednico v razmerju drugih dveh primerjanih členov), na primer imenovalnik *lex* 'zakon', dajalnik *legi* : imenovalnik *rex* 'kralj', dajalnik *regi*.

Nepovezana vrsta analogije ima lahko tudi več ali manj delov (kot štiri). Na primer:

$$(1 + 2) : 3 = (2 + 4) : 6$$

Pa vendar tak primer obravnavamo kot četvereni, kajti po dva elementa skupaj ($1 + 2$; $2 + 4$) se primerjata s tretjim (3 ; 6).

Tudi v jeziku naletimo na take primere (vsak od dveh podobnih imenovalnikov ima dva rodilnika, podobna dvema rodilnikoma drugega imenovalnika):

imenovalnik *Diomedes* : rodilnik *Diomedi* = imenovalnik *Hercules* : rodilnik *Herculi*
rodilnik *Diomedis* rodilnik *Herculis*

In obratno:

imenovalnik *Caelii* : dajalnik *Caeliis* = imenovalnik *Baebiei* : dajalnik *Baebieis*
imenovalnik *Caeliae* imenovalnik *Baebiae*

Iz dveh podobnih besed lahko dobimo dve nepodobni: imenovalnika ednine *nemus* 'gaj', *holus* 'zelenjava' : imenovalnika množine istih besed *nemora*, *holera*, ali pa iz dveh nepodobnih dve podobni: imenovalnika *hic* 'ta', *iste* 'ta tvoj' : obliki *hunc*, *istunc*.

1.3 Temelji analogije (10, 51–62)

Analogijo lahko opazujemo in utemeljujemo na več načinov. Načine, na katere se pojavlja analogija v jeziku, Varon imenuje temelji analogije (*fundamenta analogiae*).

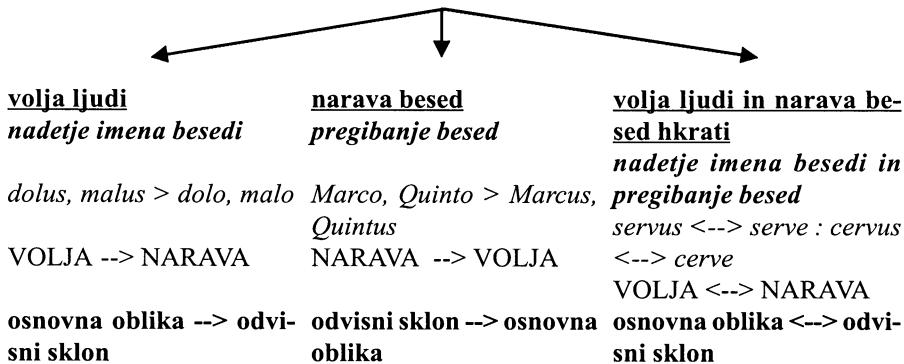
Varon meni (10, 60), da se je treba pri opazovanju jezika opreti predvsem na naravo besed (*natura verborum*) – in ne na voljo ljudi – ker veliko lažje pride do napak pri analogijah, ki so odvisne od ljudi, ki so neuki in raztreseni in ki nadevajo besedam imena po samovolji. »Narava pa je večinoma nepokvarjena in neodvisna, razen če je kdo ne pokvari z neveščo rabo (*usus*)« (10, 60).

⁵ Tu, pravi Varon, delajo napake skoraj vsi: kadar hočejo pokazati, da so si besede v *proportione*, navajajo namreč vse tri oblike.

⁶ Seveda morata biti tudi v istem načinu (tvornik ali trpnik).

Temelje analogije lahko iščemo v volji ljudi (prim. 10, 15–16), v naravi besed (prim. 10, 15–23) ali v obojem skupaj.

TEMELJI ANALOGIJE

Skupno vsem trem vrstam je, da imajo štiri primerjane oblike besede (*figurae vocis*) pregibanje v pravilnem razmerju (*pro portione*). Prva vrsta izhaja iz podobnosti v osnovni obliki (imenovalniku), druga iz podobnosti v odvisnih sklonih in tretja iz podobnosti pri prehodu iz sklona v sklon.

Pod voljo ljudi razume Varon nadetje imena besedi (*impositio vocabulorum*);⁷ ljudje namreč izhajajo, kadar nadevajo stvarim imena, predvsem iz svoje volje. Kdor izhaja pri določanju analogije iz besed, kot so nadete (*impositio vocabulorum*), torej iz imenovalnika, bo sklepal takole: če sta *dolus* 'prevara' in *malus* 'slab' podobna v imenovalniku, si bosta podobna tudi v ločilniku: *dolo* in *malo*.

V tej vrsti izhajamo iz besede, nadete po volji (*ab imposito*), in gremo proti naravi – pregibanju besede, torej proti odvisnim sklonom. Osnovni obliki moramo torej po analogiji določiti odvisne sklone.

Pod naravo besed razume Varon pregibanje besed (*declinatio vocabulorum*). Kdor izhaja pri določanju analogije iz pregibanja besed, bo sklepal takole: če sta si *Marco* 'Mark' in *Quinto* 'Kvint' podobna v odvisnih sklonih, si bosta podobna tudi v imenovalniku: *Marcus* in *Quintus*.

V tej vrsti izhajamo iz narave (torej iz pregibanja besede – iz odvisnih sklonov) ter se vračamo k osnovni obliki, nadeti po volji. Iz odvisnih sklonov moramo torej poiskati osnovno obliko.

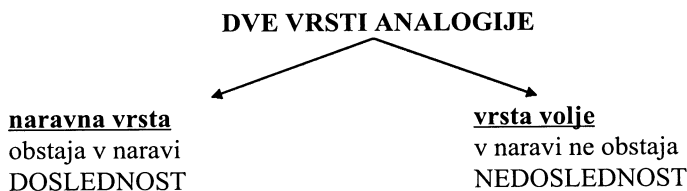
Če izhajamo iz volje ljudi in narave besed hkrati, pa bomo skleпали takole: če sta si besedi *servus* 'suženj' in *cervus* 'jelen' podobni in če se oblika *servus* pregiblje v *serve*, se bo tudi *cervus* pregibal v *cerve*.

V tretji vrsti gremo v obe smeri: iz odvisnih sklonov proti osnovni obliki in iz osnovne oblike proti odvisnim sklonom. Na podlagi sklanjatvenega vzorca podobnih besed moramo iz nekaj znanih sklonov poiskati ostale sklone določene besede.

⁷ Prevodi Varonovih terminov so zavoljo lažjega razumevanja Varonovega načina razmišljanja kar se da blizu izvirnim poimenovanjem.

Varon poudari, da stvarjem lahko nadenemo imena po svoji volji, vendar pa moramo upoštevati tudi naravo besed.

Taka delitev predstavlja odmik od čiste analogistične teorije. Napredek v razmišljanju (oziroma odmik od čiste analogistične teorije) lahko vidimo, če si pogledamo podoben primer iz devete knjige (9, 34–35). Varon tu sicer ne govori o temeljnih analogije, ampak o dveh vrstah analogije: loči naravno vrsto in vrsto volje: torej analogijo, ki ima temelj v naravi, in analogijo, ki ima temelj v volji ljudi.

Naravna (*naturale*) vrsta obstaja (*est*), na primer v premikih zvezd, vrsta v skladu z voljo pa (v naravi) ne obstaja (*non est*): vsak delavec lahko naredi dele scene za igro, kakor sam hoče. Stvari (seveda tudi besede), ki spadajo v vrsto volje (*voluntarium*), so ljudje oblikovali v skladu s svojo voljo. Tako so si deli človeškega telesa v analogiji, niso pa v analogiji imena zanje v različnih jezikih. Varon je prepričan, da obe vrsti obstajata tudi v govoru – naravna vrsta obsega tisto, čemur bi danes rekli oblikoslovno pregibanje, vrsta volje pa tisto, čemur bi danes rekli besedotvorje.

Za prvo vrsto je značilna doslednost (*constantia*), za drugo pa nedoslednost (*inconstantia*). V drugi je občutek za razmerja v jeziku seveda potisnjen ob stran (pravilna oblika se mora umakniti nepravilni, če tako govorcu narekuje volja – jezikovni občutek).

1.4 Katera oblika naj bo izhodiščna (10, 54–56)

Varon se, potem ko je določil temelje analogije, loti praktičnega vprašanja: Katera oblika naj bo izhodiščna?

Določeni samostalniki se lahko uporabljajo samo v ednini ali samo v množini. Sklanjatveni vzorec tistih besed, ki se lahko uporabljajo samo v ednini, sklanjatveni vzorec tistih besed, ki se lahko uporabljajo samo v množini, pa se mora začeti z enim od sklonov v množini.

Od kod pa naj izhaja razmerje analogije (*ratio analogiae*) pri večini drugih samostalnikov, iz edninske ali iz množinske oblike? Po naravi stvari bi bilo seveda logično izhajati iz ednine (saj je ena prej kot dve), vendar nam bo lažje razložiti ednino, če bomo izhajali iz množine (10, 55). Varon to utemelji na primeru »naravnih filozofov« (*physici*), ki so izhajali iz celotne narave, da so lahko razložili njene začetke. Tudi v jeziku je tako: čeprav je govor sestavljen iz črk (*litterae*, danes bi rekli: iz glasov), izhajajo slovničarji iz govora, da prikažejo črke (tj. glasove). Svoj dokaz zaključí (10, 56): »Ker torej raje izhajamo iz tistega dela, ki je jasnejši in razumljivejši, in ne iz tistega, ki je prvi po naravnem redu, je bolje izhajati iz množine kakor iz ednine.«

1.4.1 Izhajajmo iz (imenovalnika) množine (10, 56–58)

Sledi pojasnilo, zakaj v latinščini pri samostalnikih ni dobro izhajati iz edninske imenovalniške oblike:

- bolje je izhajati iz oblike, ki je jasnejša, kot iz oblike, ki je po naravnem redu prva;

- bolje je izhajati iz nepokvarjene izhodiščne oblike (*principium*, mišljena je imenovalniška oblika) kot iz pokvarjene (imenovalnik ednine je namreč v latinščini v veliko primerih na prvi pogled precej drugačen od ostalih oblik, torej »pokvarjen«);

- bolje je izhajati iz narave stvari (torej iz oblik, ki jih dobimo s pregibanjem v skladu z naravo – pri večini samostalnikov so to vse oblike razen imenovalnika ednine!) kakor iz samovolje (*libido*) ljudi (torej iz oblik, ki jih dobimo s pregibanjem v skladu z voljo – in stojijo večinoma v imenovalniku ednine!).

Varon zaključí, da bomo veliko lažje razlagali edninske oblike iz množinskih kakor množinske iz edninskih. Na primer: množina *trabes* da ednino *trabs* 'hlod' (ki so jo izgovarjali [traps]), množina *duces* pa da ednino *dux* 'poveljnik'. Iz množine dobimo ednino, tako da izpustimo *e* v končnici. (Tako Varon, danes vemo, da je malce drugače. Vendar lahko s sinhronega stališča reče Varon tudi tako, zlasti če si hoče izmisliti preprosto (šolsko) pravilo, ki bi izhajalo iz imenovalnika množine.) Iz edninske oblike tovrstnih samostalnikov pa je seveda množinsko obliko mnogo težje predvideti.

Če pa bi se izkazalo, da je tudi imenovalnik množine nepravilna oblika (*figura corrupta*), bomo prisiljeni vzeti iz drugih množinskih ali edninskih sklonov obliko, ki je nedvoumna.

Varon konča razmišljanje s pomenljivim odstavkom (10, 61): Če bomo torej izhajali iz sklonov, ki jih dobimo s pregibanjem v skladu z naravo, v rabi ne bo veliko nepravilnosti. Človekovo samovoljo (*libido*) bo popravila narava (*natura*). Če pa bi izhajali iz sklonov, ki jih dobimo s pregibanjem v skladu z voljo, bi naravo skvarila človekova samovolja.

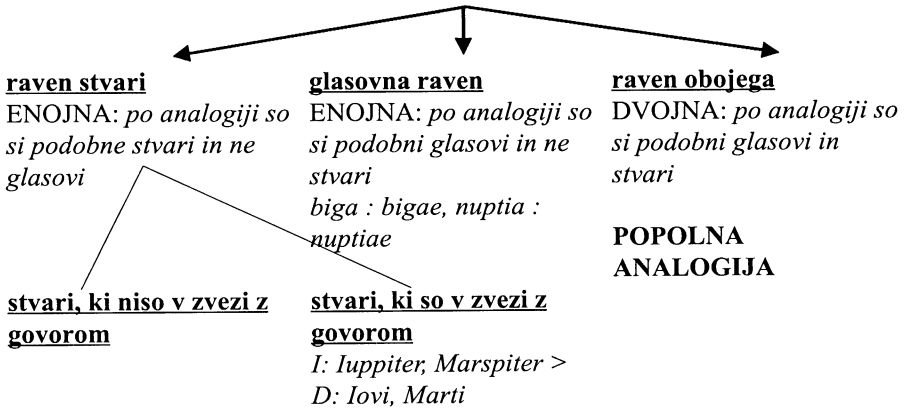
1.4.2 Izhajajmo iz ločilnika ednine (10, 62)

Če pa bi hoteli izhajati iz ednine, potem bi morali izhajati iz ločilnika (*casus sextus*), ki je sklon, značilen prav za latinščino (*proprius Latinus*). Na podlagi razlik v končnicah bomo najlažje ugotovili razlike v ostalih sklonih. Ločilniki se namreč končajo na A (*terra*), E (*lance*), I (*clavi*), O (*caelo*) in U (*versu*). To Varonovo delitev bi lahko označili za prvo razdelitev samostalnikov na sklanjatve v latinskem slovničarstvu. Varon je tako (vsaj na najbolj osnovni ravni) že razlikoval pet sklanjatvev in štiri spregatve.

1.5 Na katerih ravneh lahko iščemo analogijo (10, 63–68)

Varon se tu loti vprašanja, ki mu je bilo zelo težko dati ustrezen naslov. V sodobnem jezikoslovju bi tako poglavje verjetno poimenovali: analogija na posameznih ravneh jezikovnega znaka. Varon namreč preudarja, v kakšnem razmerju so si tri ravni, v okviru katerih lahko iščemo in opazujemo analogijo.

NA KATERIH RAVNEH LAHKO IŠČEMO ANALOGIJO

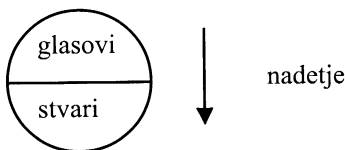
Bistvo vsake analogije je po Varonu določena podobnost (*similitudo*), ki jo lahko najdemo na treh ravneh: na ravni stvari (*in rebus*), na glasovni ravni (*in vobibus*) ali na ravni obojega (*in utroque*), čemur lahko rečemo tudi popolna analogija (*perfecta analogia*).

1.5.1 Raven stvari (*in rebus*) (10, 64–65)

Deli se na dva dela:

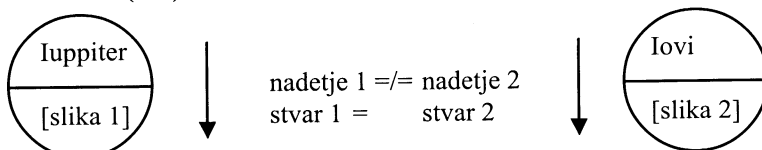
a) stvari, ki niso v zvezi z govorom: tu gre za analogije, ki jih opazujejo umetniki, arhitekti itd. pri stavbah, kipih in podobnem – enim rečejo, da so harmonične (*harmonicae*), druge pa označijo z drugimi imeni. Varon tu misli morda na splošno podobnost (ali sorazmerje) v zunanosti med (različnimi) stavbami ali bitji (ki se jih upodablja).

b) stvari, ki so v zvezi z govorom: na tej ravni iščemo analogije med stvarmi, ki so jim bila nadeta različna imena. Če si pomagamo z de Saussurjevo shemo jezikovnega znaka in jo prilagodimo Varonovi predstavi, bi imela vsaka beseda dve ravni:

Stvari (*res*) nadenemo glasovno podobo besede (*vox*) z nadetjem (*impositio*).

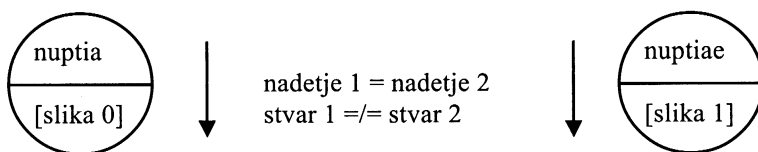
V naslednjem primeru imamo analogijo na ravni stvari (*res*), ni je pa na glasovni ravni (*vox*).

Imenovalnik *Iuppiter* se glasi v dajalniku *Iovi*, obe besedi se nanašata na isto *res*, vendar sta tej stvari nadeti (*impositio*) dve različni imeni. Mi bi rekli, da se isti pomen (*res*) izraža z dvema osnovama (*voces*), v imenovalniku *Iuppiter*-, v odvisnih sklonih pa *Iov*-. Podoben primer bi bil *Marspiter*, *Marti*.

1.5.2 Glasovna raven (*in vocibus*)

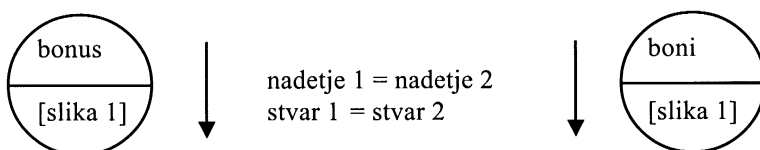
Na tej ravni iščemo analogijo med imeni, ki so bila nadeta različnim stvarem. Glasovna podoba besede (*vox*) se ne spreminja (sklanjanja tu ne štejemo kot spreminjanje), spreminja se stvar, na katero se beseda nanaša (*res*).

Različnima stvarima (eni, ki ne obstaja, in eni, ki označuje gostijo) smo naredili isto glasovno podobo, le da smo eno rabili v množini, drugo pa v ednini. Ker ne moremo reči *una nuptia*, *duae nuptiae* (*nuptiae* 'svatba' je namreč v latinščini množinski samostalnik), vemo, da gre za drugo vrsto.

1.5.3 Raven obojega (popolna analogija) (10, 68)

Tretja vrsta pa je dvojna (*duplex*). Na tej ravni iščemo analogijo med stvarmi, ki so jim bila nadeta imena, in med imeni, ki so bila nadeta stvarem.

Obliki *bonus* 'dober' in *boni* 'dobri' sta bili nadeti isti stvari (*res*), hkrati pa imata tudi isto obliko (*vox*). To raven imenuje Varon popolna analogija (*perfecta analogia*). Varon poudari, da so Aristofan in drugi obravnavali analogijo na ravni popolne analogije. Sam pa ne bo zanemaril tudi drugih dveh 'preprostih' oblik.⁸

2 KJE SE ANALOGIJA NE SME ISKATI IN KJE SE MORA

2.1 Deli govora, kjer analogije ne bi smelo biti, pa jo vseeno iščejo (10, 79–82)

Potem ko Varon definira pojem analogije, želi izključiti iz obravnave vse

⁸ Čprav o njih v ohranjenem delu besedila na spregovori več.

primere, na katere je opozarjal v osmi in deveti knjigi in ki zaradi posebnih lastnosti ne sodijo v tisti del govora, kjer lahko iščemo analogijo.

**DELI GOVORA, KJER ANALOGIJE NE BI SMELO BITI,
PA JO VSEENO IŠČEJO**

**besede, ki se ne
pregibajo**

nequam, mox

**besede, ki imajo v
glasovni podobi
en sam sklon**

npr. imena črk *A, B, D* (prim. 9, 51–52)

**vrsta besed, ki je
izjemna in se
nima s čim
primerjati**

caput, capitis
(prim. 9, 53)

**če štiri besede, ki
jih primerjamo,
nimajo takega
razmerja, kot bi
ga morale imeti**
*socer, soceros :
socrus, socrus*

**besede, ki se ne
pregibajo, vendar
imajo sklone**

*hic nequam homo,
huius nequam
hominis*

**besede, ki se ne
pregibajo in
nimajo sklonov**

SKLANJANJE
Z NIČTO
KONČNICO

1. Analogije ne smemo iskati v besedah, ki se ne pregibajo. Te besede je izločil že pri definiranju delov govora. V osmi knjigi (8, 9) jih je poimenoval nepregibne besede (*genus sterile*): npr. *mox* 'kmalu'.

1.1 Od nepregibnih besed loči besede, ki se ne pregibajo na glasovni ravni, lahko pa funkcionalno nastopajo v vseh sklonih: npr. nesklonljiva beseda *nequam* 'malopriden'.

2. Analogije ne smemo iskati v besedah, ki imajo v govoru (torej na glasovni – ne pa na funkcionalni ravni) en sam sklon. Pri tem gre za podobno vrsto kakor pri 1.1: npr. *A*.

Problem nesklonljivih imen Varon obdela neverjetno moderno⁹ – rekli bi lahko, da upošteva funkcionalni vidik. Nakaže ga že v osmi knjigi (8, 64), podrobneje pa ga obdela v deveti (9, 51–52). Na očitek iz osme knjige, da se imena črk ne pregibajo, namreč v deveti knjigi odgovori, da se ne pregibajo, saj je njihova narava (*natura*) taka, da se ne morejo pregibati. To pa ne velja samo za imena črk, ampak tudi za zloge, kot so na primer *ba* in podobni. Če pa bi kdo hotel reči, da tudi v teh primerih lahko najdemo pravilnost, bi to lahko dokazal takole: črke imajo že en sam sklon, vendar imajo več sklonov v povezavi s stvarmi. Nesklonljiva imena imajo

⁹ To problematiko v širši zgodovinski kontekst uvrsti Babič 2000: 158.

tako res eno samo obliko, vendar se ta oblika rabi v vseh pomenih posameznih sklonov. *E* namreč ne bo pomenil isto, če rečemo *hoc E* ali če rečemo *huic E*.

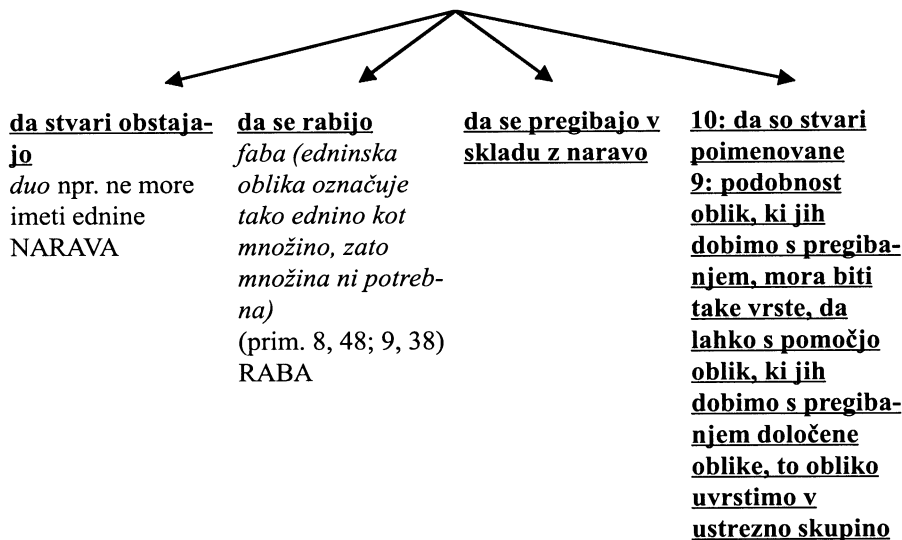
3. Analogije ne smemo iskati v vrsti besed, ki je izjemna in se nima s čim primerjati. Beseda *caput* 'glava' na primer nima nobene ustreznice, ki bi se podobno pregibala. Zato je tudi ne smemo z nobeno primerjati.

4. Analogije ne smemo iskati v besedah, pri katerih razmerje (*ratio*) ni takšno, kakor bi moralo biti. Torej pri besedah, ki jih ne primerjamo znotraj iste vrste (npr. im. *socer*, tož. *soceros* : im. *socrus*, tož. *socrus* – ni ista sklanjatev), ali pri besedah, pri katerih prvo razmerje ni v pravilnem razmerju z drugim razmerjem (*proportione*).

2.2 Deli govora, kjer moramo iskati analogijo

Hkrati pa želi Varon definirati tudi vse pogoje, ki so potrebni, da analogijo lahko iščemo. Pogoje definira že v deveti knjigi (9, 36–39), v deseti (10, 83–84) jih ponovi z drugimi besedami. Četrti pogoj je v deseti knjigi drugačen kot v deveti. Kaj več težko rečemo, ker je razlaga v deseti knjigi izgubljena.¹⁰

DELI GOVORA, KJER MORAMO ISKATI ANALOGIJO, MORAJO IZPOLNJEVATI NASLEDNJE POGOJE

1. Stvar, ki ji nadenemo ime, mora obstajati (*debet subesse res, quae designetur; ut sint res*). Nesmiselno bi bilo zahtevati besedo **terrus*, ko pa obstaja v naravi (*natura*!) samo *terra* 'zemlja'. Prav tako na primer *duo* 'dva' ne more imeti ednine.¹¹

¹⁰ O pogojih v deveti knjigi podrobno razpravlja Ax (1996: 108).

¹¹ Najprej navedem definicijo iz devete knjige, potem navedem originalno besedilo iz devete knjige; za podpičjem pa še originalno besedilo iz desete knjige.

2. Stvar mora biti v rabi (*ut sint ea res in usu; ut sint usus earum rerum*). Da bi zahtevali pregibanje glede na spol, število itd., moramo imeti določen vzrok. Ker lahko z imenom ene osebe v množini poimenujemo vrsto več oseb (*Terentius* 'Terencij' : *Terentii* 'ljudje kot Terencij'), to še ne pomeni, da lahko naredimo iz edninske oblike *faba* (fižol) množinsko obliko *fabae*, saj v rabi (*usus*) ta oblika ni potrebna, ker edninska oblika označuje tako ednino (en fižol) kot množino (več fižolov). Tu odgovori Varon na očitke, ki jih navede v 8, 48.

3. Narava glasovne podobe besede, ki označuje stvar, mora biti takšna, da jo lahko pregibamo (*ut vocis natura ea sit, quae significavit, ut declinari possit; ut habeant [voces] declinatus naturalis*). Beseda mora biti torej pregibna v skladu z naravo – oblikoslovno (kar na primer imena črk *A, B* itd. niso).

4. a) 10, 83: Stvar mora biti poimenovana (*ut hae res vocabula habeant*). Ta pogoj je glede na pogoj iz devete knjige (glej spodaj) manj logičen.

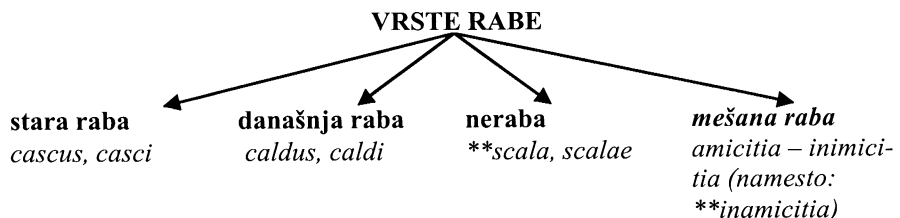
b) 9, 37: Podobnost oblik, ki jih dobimo s pregibanjem, mora biti take vrste, da lahko s pomočjo oblik, ki jih dobimo s pregibanjem določene oblike, to obliko uvrstimo v ustrezno skupino (*similitudo figurae verbi ut sit ea, quae ex se declinatu genus prodere certum possit*). Dokaz, da analogija obstaja, se mogoče da dobiti s primerjanjem drugih oblik iste besede. Primerjamo lahko na primer zvalnika dveh besed in vidimo, da si nista podobna, čeprav imata podoben imenovalnik (im. *lupus* 'volk' : *lepus* 'zajec' ≠/ = zvalnik *lupe* : *lepus*, zato bodo razlike verjetno tudi drugje, npr. v dajalniku *lupo* : *lepori*).

3 CONSUETUDO

Da bi lahko analogije kateregakoli tipa v jeziku dejansko zaživele, pa jih moramo rabiti. Pomembna okoliščina, ki na nek način omejuje in nadzira načelo analogije, je za Varona prav raba (*usus*). V trenutku, ko Varon v svojo teorijo vplete rabo (*usus*) kot odločujoče načelo, se zazdi, da je razprava o analogijah in anomalijah v jeziku dejansko odveč – večina argumentov odpade, saj jih upravičuje prav raba (*usus*). V na videz preprosti Varonovi primeri se skriva sila pomembna misel: »Način, kako narediš obliko, je namreč drugačen od načina, kako jo boš rabil« (10, 72). Vedno lahko »sešijemo« pravilno obliko, vendar te pravilne oblike v jeziku ne bo, dokler je ne bomo rabili.

3.1 Vrste rabe (10, 73)

Varon oriše štiri vrste rabe (*usus, consuetudo*):¹²

¹² Izraza *usus* in *consuetudo* očitno rabi kot sopomenki. Če ju uporablja skupaj, beseda *usus* predstavlja nadpomenko, *consuetudines* pa so posamezni tipi *usus*.

1. Stara raba (*species consuetudinis veteris*)

Besede, ki smo jih rabili včasih, danes pa jih ne rabimo več, če pa jih, nam ne zvenijo sodobno, na primer stari besedi *cascus, casci* 'star' in *surus, suri* 'kol'.

2. Današnja raba (*species consuetudinis huius*)

Besede, ki jih rabimo danes – za Varona torej besede, ki so se rabile kot nove v njegovem času, na primer *albus, albo* 'bel' ali *caldus, caldo* 'vroč' [sinkopirana sodobna oblika besede *calidus*].

3. Neraba (*neutra*)

Besede, ki bi bile po analogiji možne, a jih v navadnem govoru danes ne rabimo, niti jih niso včasih, na primer *scala, scalam* ali *phalera, phaleram*, ki bi bili sicer pravilni, a sta v rabi samo kot množinska samostalnika. Rabijo jih (lahko) pesniki.

4. Mešana raba (*mixta*)

Varon jo pospremi z besedami *ad quas accedere potest quarta mixta* in doda samo še primer *amicitia – inimicitia (amicitiam – inimicitiam)*. Drugje je ne omejnja. Lahko sklepamo, da gre za tvorjenke s prefiksi, ki lahko sodijo v prvo in drugo vrsto.¹³

Amicitia – inimicitia je torej deloma živa, ker je v rabi, deloma mrtva, ker je po obliki drugačna, kot bi bila, če bi nastala v živi rabi Varonovega časa (*amicitia : **in-amicitia*).

3.2 Analogija glede na to, ali se nanaša na naravo ali rabo (10, 74)

Varon že v osmi knjigi (8, 33) odpre problem razlikovanja med analogijo, ki je v rabi, in analogijo, ki je v rabi ni. Izpostavi mnenje analogistov, da moramo, če že sledimo analogiji, slediti tako tisti, ki je v rabi, kakor tudi tisti, ki je ni v rabi (torej tudi tistim oblikam, ki jih lahko sami skonstruiramo kot pravilne, čeprav jih nihče ne rabi). Toda: če je analogija že v rabi, pravila pravzaprav niso potrebna, če pa je ni v rabi, se moramo vprašati, ali niso umetno skonstruirane »pravilne oblike« čista neumnost. Taki analogiji torej ne bi smeli slediti.

V deveti knjigi (9, 9–20) se loti Varon istega problema malce drugače. Kot izhodišče si postavi mnenje (9, 9), da si v govoru v največji meri prizadevamo odpraviti napačne oblike in jih ne ustvarjati. Zato napačne oblike najprej definira (9, 10). Poznamo dve vrsti napačnih oblik (*peccatum*) v pregibanju:

DVE VRSTI NAPAČNIH OBLIK V PREGIBANJU

oblike, ki so bile napak sprejete v rabo
zasidrane v jeziku

oblike, ki še niso bile sprejete v rabo
in so napačne
zlahka bi se jih dalo izločiti iz jezika

Prva vrsta napačnih oblik so oblike, ki so bile napak sprejete v rabo, torej oblike, ki jih rabimo, vendar so napačne – niso v pravilnem razmerju z drugimi oblikami.

¹³ Prim. Kent 1951: 589.

Druga vrsta napačnih oblik so oblike, ki še niso bile sprejete v rabo in so napačne.

Oblik druge vrste ne bi smeli rabiti v govoru, ker jih ni v splošni rabi (*consuetudo*). Prvo vrsto pa bi morali popraviti, ker se rabi, vendar je raba napačna. Konec koncev tudi zdravnik ne grajamo, če ozdravi bolnika dolge bolezni, ki je je bil že navajen (9, 11)!

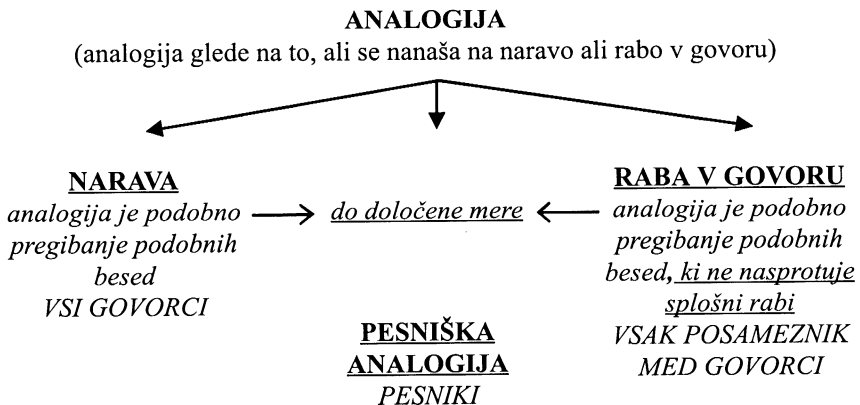
Varon meni (9, 16), da moramo napačne oblike v jeziku popraviti, vendar mora biti proces postopen. Ločevati moramo oblike, ki so zasidrane v jeziku (prva vrsta napačnih oblik), od oblik, ki jih lahko izločimo iz jezika (druga vrsta napačnih oblik). Pri tistih, ki so že zasidrane v jeziku, se moramo rabi izogibati. Če bomo namesto napačne oblike uporabljali drugo, ki bo pravilna, bomo napačno postopoma prenehali rabiti in prevladala bo pravilna.

Velik vpliv na prodor novih besed v jezik pa imajo po Varonovem mnenju (9, 17) prav dobri pesniki (*boni poetae*), še posebej dramatik (*scaenici*), ki morajo doseči, da nova, pravilna oblika preide v splošno rabo (*consuetudo*).¹⁴ Raba (*consuetudo*) se namreč vseskozi spreminja.

Nekatere besede, ki so jih včasih pregibali pravilno, danes rabimo napačno in nekatere besede, ki so jih včasih pregibali napačno, danes rabimo pravilno.

Na koncu (9, 18–20) da Varon neposreden odgovor na očitke iz osme knjige: če nas bo kdo pozval, naj sledimo rabi (*consuetudo*), ji bomo sledili, če bo ta pravilna. V tem je namreč princip analogije. Če pa nas bo kdo pozval, naj sledimo rabi, ki je napačna, ga ne bomo upoštevali, razen če ne bo res nujno (torej če nam ne bo v govoru na voljo nobena druga pravilna možnost). Nasprotno pa bomo nove besede, če bodo v skladu s pravilnimi razmerji v jeziku, z veseljem sprejeli.

V deseti knjigi (10, 74) pa Varon postavi rabo (*usus, consuetudo*) kot odločujoči princip nad analogijo. Zato je tudi potrebna nova definicija analogije. Analogijo različno definira glede na to, ali se nanaša na naravo ali na rabo. S tem se izogiba vsem nedoslednostim iz osme in devete knjige.

1. Kadar definiramo analogijo v skladu z naravo, jo definiramo kot podobno pregibanje podobnih besed. Temu naj bi sledili vsi govorniki (*populus*). (Ideal govora nam je torej analogija, kot je predstavljena v deveti knjigi.)

2. Kadar definiramo analogijo v skladu z rabo v govoru, jo definiramo kot podobno pregibanje podobnih besed, ki ne nasprotuje splošni rabi. Temu naj bi sledil vsak posameznik med govorniki. (V dejanski rabi pa lahko prihaja do odstopanj.)

3. Kadar obema definicijama dodamo 'do določene mere', govorimo o pesniški analogiji. Sledili naj bi ji pesniki. (Pesniki imajo torej največjo svobodo).

Analogija torej Varonu ni (več) enovito načelo, ampak le ena od komponent govora posameznega govorca.

Literatura

- Ahačič, Kozma, 2000, Prevajanje termina *ratio* pri Varonu in Kvintilijan, *Keria* 2 (II), str. 57–63.
- AX, W., 1996, Pragmatic arguments in *De Lingua Latina IX, Ancient Grammar: Content and Context*, Leuven – Paris, Peeters.
- Babič, Matjaž, 2000, Razmerje med jezikovno normo in rabo v Varonovem delu *De lingua Latina, Razprave II. razreda SAZU*, XVII, str. 155–162.
- Kent, R. G. (ur.), 1951², *Varro: On the Latin Language: I–II*, The Loeb Classical Library, London – Cambridge – Massachusetts, William Heinemann Ltd. – Harvard University Press.
- Varro, M. Terentius, 1910, *De Lingua Latina*, M. Terenti Varronis *De Linguae Latinae Quae Supersunt*, ed. G. Goetz; F. Schoell.
- Varro, M. Terentius, 2002, O podobnosti in nepodobnosti, *Keria* 1 (IV), str. 109–137.
- Varro, M. Terentius, 1951², *Varro: On the Latin Language: II.*, The Loeb Classical Library, London – Cambridge – Massachusetts, William Heinemann Ltd. – Harvard University Press.

On the Analogy in its Usage in Marcus Terentius Varro's Grammar *De lingua Latina*

Summary

The principles of analogy and usage are given the highest rank on the scale of hierarchical distribution for individual language observation levels in Varro's grammar De lingua Latina. The analogy is described as a specific type of proportion, i.e. a proportion that is in regular proportion to another proportion (ratio pro

portion). *This proportion can be either standard or cross-linked. According to the component parts of analogy Varro describes a linked and a non-linked type of analogy (genus coniunctum and genus deiunctum). To Varro the foundations for an analogy are represented by the will of people, who give names to words, the nature of the words, which are inflected and thus appear in various forms, and the will of people and the nature of words joined together, combining the first two foundations. He offers two forms from which one could begin to observe a language, i.e. the plural nominative and the singular ablative. He is looking for the analogy on the level of the object and on the level of phonetics, as well as on both levels simultaneously. Varro determines in which parts of utterance there should be no analogy, but it is nevertheless sought for, and sets the conditions which should be satisfied for those parts of utterance where we should seek for an analogy. Interesting is his very modern treatment of indeclinable names where he considers the functional aspect.*

To Varro an important factor which in some way limits and controls the principle of analogy is actually the usage (consuetudo, usus) itself. He distinguishes between the forms which were wrongly accepted in usage but have become anchored in the language and the forms which have not yet been accepted in usage and are wrong. The later category could, in Varro's opinion, easily be excluded from the language. At the end of Book X of his grammar Varro provides a re-definition of analogy with regard to the specific usage of individual words and forms. All the speakers should follow the ideal of a perfect analogy in the language. Every individual speaker should follow the ideal of an analogy in the language when this is not in opposition with common usage. The greatest freedom is given to poets, which should also follow the analogy, but only within certain limits.